

مهری گلچین^۱، محمود نصیری، بدرالدین نجمی، دکتر نصرا... بشر دوست

چکیده مقاله

مقدمه. نوجوانی یکی از بحرانی‌ترین دوره‌های زندگی است. نوجوان بواسطه رشد سریع جسمی و روانی نسبت به سایر دوره‌ها نیازهای متفاوتی پیدا می‌کند. نیاز به استقلال فردی باعث می‌شود تا در مقابل والدین و مربیان مقاومت کند و متعاقب آن آرامش فرد برهم بخورد. عدم آگاهی به نحوه برخورد با این تغییرات از سوی خانواده منجر به بروز چالش بین خانواده و نوجوان می‌گردد. مطالعه حاضر ارتباط عملکرد خانواده با برخی ویژگی‌های روانی نوجوانان را بررسی و شیوه‌های صحیح برخورد با آنرا ارائه می‌دهد.

روشها. از بین دانش‌آموزان نوجوان سالهای اول تا سوم دبیرستانهای دولتی، تعداد ۴۳۸ نفر پسر و ۴۵۴ نفر دختر به روش نمونه‌گیری تصادفی از بین خوشه‌های مختلف آموزش و پرورش انتخاب شدند. با تکمیل پرسشنامه، عملکرد خانواده با ویژگی‌های روانی نوجوانان از جمله مسؤلیت‌پذیری، گرایش مذهبی، خودپنداری و امید به آینده مورد بررسی قرار گرفت. متغیر مستقل عملکرد خانواده و متغیر وابسته ویژگی‌های روانی نوجوانان در نظر گرفته شد.

نتایج. اکثریت نوجوانان پسر سطح عملکرد خانواده را در حد مطلوب و نوجوانان دختر در حد نسبتاً مطلوب توصیف نمودند. در خانواده با عملکرد مطلوب، مسؤلیت‌پذیری، خودپنداری، امید به آینده و گرایش مذهبی بیشتر بود. ویژگی‌های روانی بجز در مورد گرایش مذهبی بین دختران و پسران تفاوت داشت ($P < 0/05$).

بحث. این پژوهش وجود رابطه مثبت بین عملکرد خانواده و ویژگی‌های روانی مورد مطالعه نوجوانان را مورد تأیید قرار می‌دهد. هر چه عملکرد خانواده مطلوب‌تر باشد خودپنداری، مسؤلیت‌پذیری، امید به آینده و گرایش مذهبی در نوجوانان نیز مطلوب‌تر خواهد بود. توجه خانواده بخصوص والدین به انتظارات نوجوانان دختر و پسر باید مورد توجه خاص قرار گیرد.

● واژه‌های کلیدی: عملکرد خانواده، ویژگی‌های روانی، نوجوان، بهداشت روان، اصفهان، بهداشت نوجوان.

بحرانی‌ترین سالهای زندگی است که در آن آرامش فرد بطور کامل بهم ریخته و تعادل انسان مختل می‌شود (۳). در این زمان، فرد هنوز از تجربه کافی برخوردار نیست. والدین هنوز او را به عنوان یک کودک می‌شناسند و خود نوجوان می‌پندارد که بزرگ شده و می‌خواهد مسؤلیت بپذیرد و با استقلال فردی خود را در اجتماع نشان دهد. علاقه و رغبت به حرفه و شغل و رؤیاهای و تخیلات و نوسان عاطفی از جمله تغییرات این دوران است و رشد مغزی و ترشح هورمونها باعث تحریک‌پذیری فرد می‌شود. نوجوان نسبت به همسالان گرایش پیدا کرده و از والدین فاصله می‌گیرد و معمولاً نسبت به معلمین و والدین بدبین می‌شود (۲). پذیرش این تغییرات برای بسیاری از خانواده‌ها مشکل است، لذا به مقابله با آن می‌پردازند.

خانواده نخستین نهاد اجتماعی است که تأمین‌کننده نیازهای روانی و جسمانی فرد است (۳). عملکرد خانواده در رشد بهنجار و نابهنجار فرد نقش دارد. مطالعه تقارن بحرانهای نیمه عمر و نوجوانی فرزندان نشان داده که روابط والدین و نوجوان و عملکرد خانواده با رشد رفتاری و درونی نوجوان تطابق دارد (۴). شواهد موجود نشان دهنده تأثیر شیوه‌های انضباطی والدین بر رشد خصایص شخصیتی فرزندان است. احتمال داشتن فرزندان با اعتماد به نفس بالا، مستقل و مسؤلیت‌پذیر برای والدین آزادمنش و اطمینان بخش بیشتر است (۲). والدین خودکامه و مستبد اجازه تصمیم‌گیری به نوجوان نمی‌دهند و با استقلال او مقابله می‌کنند.

پژوهشگر در پی پاسخ به این سؤال است که چه ارتباطی بین عملکرد خانواده و ویژگی‌های روانی نوجوانان از جمله مسؤلیت‌پذیری، خودپنداری، گرایش مذهبی و امید به آینده وجود دارد. بدون شناسایی و توجه به این ویژگیها و ارتباط آن با عملکرد خانواده، ممکن است فرد دچار مشکلات حاد شده و به سمت بزهکاری هدایت شود. مطالعه حاضر با هدف پاسخگویی به این سؤال در دبیرستانهای شهر اصفهان انجام شد.

روشها

این پژوهش یک مطالعه مقطعی است که در دبیرستانهای دخترانه و پسرانه

مقدمه

دوره نوجوانی دوران رشد سریع جسمی و تحولات عاطفی و روانی و در واقع دوره انتقال بین کودکی به بزرگسالی است (۱). به همین دلیل اکثر روانشناسان این دوران را دوران طوفانی و تنش شدید و نیز دوران توانایی فوق‌العاده جسمانی، عقلانی و عاطفی می‌دانند (۲). این دوره یکی از

* این طرح با شماره ۷۷۰۱۹ در دفتر هماهنگی امر پژوهش ثبت شده و هزینه آن از محل اعتبارات معاونت پژوهشی دانشگاه علوم پزشکی و خدمات بهداشتی-درمانی استان اصفهان پرداخت گردیده است.
۱- گروه اطفال، دانشکده پرستاری و مامایی، دانشگاه علوم پزشکی و خدمات بهداشتی - درمانی استان اصفهان، اصفهان.
E-mail: golchin@nm.mui.ac.ir

اکثر پسران سطح عملکرد خانواده را در حد مطلوب (۴۱٪) و نوجوانان دختر در حد نسبتاً مطلوب (۳۷/۴٪) توصیف نمودند (جدول ۱).

بسیار عملکرد خانواده نوجوانان دختر و پسر و مسؤلیت‌پذیری، خودپنداری، امید به آینده و گرایش مذهبی در نوجوانان رابطه مستقیم وجود داشت ($P < 0/001$).

در مقایسه ویژگی‌های روانی بین دختر و پسر با استفاده از آزمون آماری t تفاوت بین ویژگی‌های روانی مسؤلیت‌پذیری، خودپنداری و امید به آینده نوجوانان دختر و پسر مشاهده شد ($P < 0/05$)، ولی تفاوت بین گرایش مذهبی در دختران و پسران نوجوان معنی دار نبود. محاسبه ضریب همبستگی پیرسون و اسپیرمن در مورد ارتباط مشخصات دموگرافیک با عملکرد خانواده تنها در مورد عملکرد خانواده با میزان تحصیلات پدر ($r = 0/1$) و تحصیلات مادر ($r = 0/1$) و وضعیت اقتصاد خانواده ($r = 0/1$) رابطه داشت ($P < 0/05$) و با بقیه مشخصات دموگرافیک رابطه معنی‌دار نشان نداد.

بحث

در این مطالعه اکثریت نوجوانان پسر سطح عملکرد خانواده را در حد مطلوب و نوجوانان دختر در حد نسبتاً مطلوب توصیف نمودند (جدول ۱). این تفاوت شاید مربوط به احساس محدودیت دختران در خانواده باشد و یا بدلیل این است که دختران احساس می‌کنند وجود پسران در خانواده اهمیت بیشتری دارد و انتظار آزادی بیشتری را از طرف خانواده دارند بنابراین از عملکرد خانواده چندان راضی بنظر نمی‌آیند. مطالعات قبلی نیز نارضایتی نوجوانان دختر را در زمینه روابط عاطفی و کسب استقلال تأیید نموده است (۵).

نتایج پژوهش حاضر بین عملکرد خانواده با مسؤلیت‌پذیری نوجوانان ارتباط مثبتی را تأیید نموده است. در خانواده با عملکرد مطلوب، نوجوانان مسؤلیت‌پذیری بیشتری دارند. چنانچه نالر و کالان اشاره می‌کنند، خانواده‌های پذیرنده و حمایت‌کننده، فرزندان خود را تشویق می‌کنند تا راه‌ها و نظرات خود را تجربه کنند، در چنین خانواده‌هایی کودک بیشتر احساس امنیت می‌کند و خلاق و مسؤلیت‌پذیر بار می‌آید (۶).

عملکرد خانواده با خودپنداری نوجوان رابطه داشته است، بدین معنی که هر چه سطح عملکرد خانواده مطلوب‌تر بوده خودپنداری در نوجوان نیز مطلوب بوده است و کسب نمره پایین در خودپنداری نشان دهنده مطلوب بودن این ویژگی است. مطالعه بر روی عزت نفس نوجوانان نشان داد رفتار والدین بر عزت نفس نوجوان مؤثر است، بدین صورت که فرزندان والدین دموکرات عزت نفس بالاتری داشته‌اند (۷). هالتر و هارپر نیز دریافتند کیفیت ارتباط بین والدین و نوجوانان در اعتماد به نفس نوجوان مؤثر است و اعتماد به نفس با تکنیک‌های حمایتی و تشویقی والدین ارتباط مثبت و با دیکتاتور آنها ارتباط منفی دارد (۶).

عملکرد خانواده با گرایش مذهبی و امید به آینده نوجوان ارتباط مثبتی را نشان داد، یعنی هر چه نمره عملکرد خانواده بالاتر باشد، امید به آینده و

شهر اصفهان در سال تحصیلی ۷۸-۷۷ انجام شد. جامعه مورد مطالعه کلیه دانش‌آموزان دختر و پسر سالهای اول تا سوم دبیرستانهای معمول دولتی آموزش و پرورش بودند. نمونه‌های مورد نظر با استفاده از فرمول حجم نمونه برآورد نسبت برابر با ۳۹۰ نفر در هر گروه محاسبه شد. نمونه‌ها با حجم ۴۳۸ نفر دانش‌آموز پسر و ۴۵۴ نفر دانش‌آموز دختر بروش نمونه‌گیری تصادفی از بین خوشه‌های موجود شامل نواحی پنجگانه آموزش و پرورش بر اساس نسبت جمعیت انتخاب شدند.

داده‌ها با استفاده از پرسشنامه استاندارد جمع‌آوری شد. برای سنجش عملکرد خانواده از مقیاس بلوم و برای سنجش ویژگی‌های روانی مسؤلیت‌پذیری از مقیاس آیزنیک، خودپنداری از آزمون راجرز و گرایش مذهبی از پرسشنامه شخصیتی آیزنیک - ویلسون و امید به آینده از آزمون خودساخته استفاده شد. مشخصات دموگرافیک دانش‌آموزان ثبت شد. اعتبار و اعتماد علمی پرسشنامه متکی بر یافته‌های اعتباریابی بلوم، آیزنیک - ویلسون و راجرز و اعتبار محتوا بود. برای پایایی پرسشنامه امید به آینده از آزمون مجدد استفاده شد.

پس از انتخاب نمونه‌ها و حضور در کلاسهای مدارس منتخب، اهداف مطالعه برای دانش‌آموزان بیان شد و با تعیین وقت مناسب، پرسشنامه بین دانش‌آموزان حاضر به شرکت در پژوهش توزیع و در دو نوبت اطلاعات با حضور پژوهشگر در جمع دانش‌آموزان پاسخ‌دهنده جمع‌آوری شد.

داده‌های پژوهش در بسته نرم‌افزاری SPSS وارد و در سطوح مورد نظر تحلیل شد. سطح عملکرد مطلوب، نسبتاً مطلوب و نامطلوب با رعایت شرایط عادی جامعه و پیروی از یک توزیع نرمال متوسط در حد یک انحراف معیار (نیمی بیش از میانگین و نیمی کمتر از میانگین) دسته‌بندی شد. ضریب همبستگی پیرسون و اسپیرمن برای بررسی ارتباط بین متغیرها محاسبه شد و از آزمون t برای آزمون وجود تفاوت بین متغیرهای کمی در گروه‌های مقایسه استفاده شد.

نتایج

اکثریت دانش‌آموزان مورد مطالعه ۱۵ ساله (۲۳/۳٪) و فرزند اول خانواده (۲۹/۴٪) و مسلمان (۹۹/۴٪) بودند. پدران اکثر نمونه‌ها دارای سطح تحصیلات دیپلم (۳۰/۱٪) و مادران دارای تحصیلات متوسطه (۳۴/۲٪) بودند. اکثر پدران آنان دارای شغل آزاد و مشاغل دیگر (۴۹/۶٪) و مادران آنان خانه‌دار (۹۰/۱٪) بودند. خانواده اکثر نوجوانان دارای وضعیت اقتصادی متوسط (۴۳/۱٪) بودند.

جدول ۱. توزیع فراوانی سطح عملکرد خانواده نوجوانان دختر و پسر.

جنس	سطح عملکرد خانواده (فراوانی (درصد))		
	مطلوب	نسبتاً مطلوب	نامطلوب
پسر	۱۱۷۹ (۴۱)	۱۶۶ (۳۷/۹)	۹۲ (۲۱/۱)
دختر	۱۴۲ (۳۱/۳)	۱۷۰ (۳۷/۴)	۱۴۲ (۳۱/۳)
جمع	۲۲۱ (۲۶)	۳۳۶ (۳۷/۷)	۲۳۵ (۲۶/۳)

این مطالعه رابطه بین درجه تحصیلات پدر و مادر و سطح اقتصادی خانواده با عملکرد خانواده را تأیید کرده است. ظاهراً هرچه سطح سواد و تحصیلات بالاتر و خانواده از نظر اقتصادی مرفه‌تر باشد عملکرد خانواده مؤثرتر و مطلوب‌تر خواهد بود.

در مجموع مطالعه حاضر عملکرد خانواده را بر ویژگی‌های روانی نوجوان بطور قطع مؤثر نشان داده است. با عملکرد مطلوب خانواده ویژگی‌های روانی نوجوان نیز در جهت مطلوب سیر نموده است و برعکس. لذا آموزش خانواده‌ها در جهت بروز عملکرد مطلوب و توجه والدین به انتظارات معقول نوجوانان توصیه می‌شود.

قدردانی و تشکر

نویسندگان مقاله از همکاری صمیمانه جناب آقای حبیب ا... بهرامی برای جمع‌آوری و تجزیه و تحلیل اطلاعات و جناب آقای ماندگاری بدلیل آنالیز داده‌ها و جناب آقای دکتر مجتبی رستمی برای ویراستاری مقاله تشکر و قدردانی می‌نمایند.

گرایش مذهبی نوجوان نیز بیشتر بوده است. گرایش مذهبی یکی از ابعاد خانواده است و مطالعات نشان داده مذهب‌گرایی در خانواده با نوع ارتباط موجود در بین اعضای خانواده مرتبط است (۶، ۸). استین برگ و همکارانش نیز دریافتند روش‌های والدینی (روش آزاد منشانه) در موفقیت نوجوان مؤثر است (۹). بارنز و اولسون نیز دریافتند در خانواده‌های متعادل نوجوانان امید و رضایت‌مندی بیشتری از زندگی خود داشتند (۱۰).

یافته‌های دیگر مطالعه فعلی وجود تفاوت معنی‌دار بین ویژگی‌های روانی مسؤولیت‌پذیری، امید به آینده و خودپنداری نوجوانان دختر و پسر را تأیید نموده است. به نظر می‌رسد این تفاوت ناشی از انتظارات نوجوانان از خانواده باشد و همچنین تفاوت جنسیت هم بطور قطع، تأثیر داشته زیرا والدین اغلب بر اساس جنسیت فرزند پرورش و تربیت آنان را برای رو در رویی با انتظارات جامعه سازمان می‌دهند. در مطالعات قبلی نیز بین دیدگاه نوجوانان دختر و پسر در مورد نحوه ارتباط نوجوان با والدین در زمینه استقلال طلبی تفاوت وجود داشته است (۱۱). این موضوع تأییدی بر تفاوتی است که والدین در ارتباط خود با دختران و پسران نشان می‌دهند و در نتیجه بر ویژگی‌های روانی آنان تأثیر می‌گذارد.

مراجع

- Whaley L, Wong Dona L. *Essential of pediatric Nursing*. 1st Ed. Louis Mosby Co. 1997.
- ماسن، ه. رشد و شخصیت کودک. ترجمه یاسایی، م. تهران ۱۳۷۲: ۵۳۲.
- مرادی، ع. بررسی خصوصیات شخصیتی نوجوان پرخاشگر و ساخت خانواده‌های آنها. پایان‌نامه دانشنامه مدرسی، دانشگاه تربیت مدرس. تهران ۱۳۶۵.
- Hamill S, Boland M. *The family at adolescence: The coincidence of parental Midlife crisis and children's adolescence*. The Society for Research in Adolescence (monograph) 1988.
- ضرغام، ع. بررسی وضعیت تعلق والدینی و ارتباط آن با میزان افسردگی دانش‌آموزان نوجوان در دبیرستان‌های شهر اصفهان. پایان‌نامه کارشناسی ارشد آموزش پرستاری اطفال، دانشگاه تربیت مدرس. تهران ۱۳۷۵.
- Noller P, Callan V. *The adoledcent in the family*. Newyork, Rout ledge pabliher 1991.
- آشوری، ا. بررسی ارتباط عزت نفس و ویژگی‌های فردی، خانوادگی در دانش‌آموزان دبیرستانهای دخترانه شهر اصفهان. پایان‌نامه کارشناسی ارشد روانپرستاری، دانشگاه علوم پزشکی اصفهان ۱۳۷۶.
- نجمی، ب. بررسی ارتباط بین عملکرد خانواده و محبوبیت اجتماعی نوجوانان در گروه همسالان. پایان‌نامه کارشناسی ارشد روانشناسی بالینی، دانشگاه آزاد اسلامی تهران ۱۳۷۵.
- Stein B, Laurence M. *Impact of parenting practices on adolescent achievement: Authoritotive parenting, school involvement, and encouragement to succeed*. Child Development 1992; 63: 1266-1281.
- Barnes, Olson. *Parent- Adolescent communication and the circumplex model*. child development. 1985, 56, pp: 438-447.
- مقصودی گنجه، ج. بررسی مقایسه‌ای مشکلات ارتباطی با والدین از دیدگاه نوجوانان و والدین در دبیرستان‌های منتخب دولتی شهر اصفهان. پایان‌نامه کارشناسی ارشد روانپرستاری، دانشکده پرستاری دانشگاه علوم پزشکی اصفهان ۱۳۷۸.